

УДК 327.8

АМЕРИКАНСЬКИЙ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ Т. ПАРСОНСА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сталовєрова А.В.

Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства і природокористування

Проаналізовано сутність парсонівської теорії соціальної дії та її впровадження в сучасні соціологічні розвідки на теоретичному рівні. Охарактеризовано сучасне українське суспільство та структурні елементи соціальної системи. Досліджено концепцію структурно-функціонального аналізу. Мета – побудова ефективно діючої моделі соціально-політичної системи України. З'ясовано, що соціологія політики, збагачена фундаментальною теорією соціальної дії, є ефективним інструментом дослідження структури і динаміки сучасних українських процесів.

Ключові слова: концепція структурно-функціонального аналізу, теорія соціальної дії, українське суспільство, соціологія політики, соціальна система.

Постановка проблеми. У науковому підході до управління соціально-політичними процесами, які розвертаються в Україні, існує проблема дефіциту високоякісних і ефективних методик дослідження, заснованих на оригінальних, таких, що до кінця зрозумілих і правильно використовуваних теорій. На базі таких теорій з'являється можливість створити нові або істотним чином удосконалити наявні інструменти дослідження і впливу на соціальні інститути держави, суспільства, а також акторів і очолю-

вані ними структури соціально-політичної дії, використовувані в політичній соціології. Однією з таких теорій є структурно-функціональна теорія соціальної дії Т. Парсонса, розроблена ним у 50-60-х роках ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія Т. Парсонса є однією із складно зрозумілих у соціологічній науці. Ця складність пояснюється, зокрема, невідповідністю, а розуміння приходить тільки після вивчення праць Е. Дюркгейма [1], М. Вебера [2], А. Парето [10], Г. Спенсера [13].

Цим можна пояснити не дуже широке розповсюдження парсонівської теорії соціальної дії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для соціології політики роль теоретико-аналітичної концепції Т. Парсонса очевидна. Однак у науковій соціально-політичній діяльності проглядається тенденція ігнорування або уникнення всебічного використання теоретичних положень структурного функціоналізму. Ця теорія містить не тільки абстрактно-теоретичні конструкції, хоча вони є однією з сильних її сторін, але й показує алгоритми розв'язання проблем, котрі стоять перед усім суспільством взагалі і державними інститутами влади зокрема. Структурно-функціональний аналіз ефективний у розв'язанні проблем удосконалення системи соціалізації, виховання, влади, етно-національних, расових і релігійних питань. Тому, першочерговим завданням для наукових працівників у сфері соціально-політичного аналізу є осмислення і впровадження на теоретико-аналітичному рівні положень концепції структурно-функціонального аналізу з метою побудови ефективно діючої моделі соціально-політичної системи України.

Метою статті є розкриття сутності парсонівської теорії соціальної дії та її впровадження в сучасні соціологічні розвідки на теоретичному рівні; показати, що соціологія політики, збагачена фундаментальною теорією соціальної дії, є ефективним інструментом дослідження структури і динаміки процесів, що відбуваються в Україні. Держава, будучи найпотужнішим інститутом соціально-політичної системи, за допомогою наукового потенціалу, зможе швидко та якісно впливати на удосконалення всієї інституціональної структури в нашій країні, аналізувати виникаючі проблемні питання з позицій структурного функціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Система державної влади в Україні на сучасному етапі розвитку нашого суспільства гостро потребує якісних і валідних методик дослідження проблем, пов'язаних з ефективністю діяльності управлінського апарату по всій вертикальній і горизонтальній структурі соціальних інститутів. Соціологія політики володіє потужним науково-дослідним потенціалом у частині надійності методів пізнання соціально-політичних процесів на теоретичному і прикладному рівнях. Однак вивчення і правильне розуміння подій, які відбуваються в державі, ускладнено тим, що держава є складноструктурованою організацією людського співтовариства. Без ретельного і всебічного аналізу інституціональної структури, динаміки і направленості змін, що відбуваються в суспільстві і свідомості людей, функцій структурних елементів державних і недержавних організацій неможливо, якщо відсутня добротна теоретична наукова база.

Такою теоретичною основою дослідження структури держави і соціальних інститутів може бути теорія соціальної дії, розроблена Т. Парсонсом. Елементи цієї теорії істотним чином будуть сприяти підвищенню можливостей теоретичного соціально-політичного аналізу, тим самим удосконалювати методи дослідження структурних частин нашого суспільства, функціональне значення яких, у свою чергу, дозволить напрацюва-

ти більш сучасні інструменти впливу на соціально-політичні процеси в Україні.

Т. Парсонс у своїй книзі «Структура соціальної дії» [8, с. 43-328], передусім визначає роль теорії в науковому пізнанні: «Теорія не тільки формулює те, що ми знаємо, але і говорить нам про те, що ми хочемо знати, тобто ставить питання, на які необхідно дати відповідь. Більш того, структура теоретичної системи вказує на можливі альтернативи в розв'язанні даного питання» [8, с. 51]. Теоретичні положення знаходяться в логічній взаємозалежності одна від одної таким чином, що вони утворюють системи, які прагнуть бути логічно замкненими.

Система починається з групи взаємопов'язаних положень або аксіом, які передбачають співвідношення з емпіричними спостереженнями всередині логічних рамок теоретичних положень. Кожне з цих положень має логічні імплікації. Система стає логічно замкненою, якщо кожна з логічних імплікацій, що виведені з будь-якого положення всередині системи, знаходить вираження в іншому положенні тієї ж системи. «В логічно замкненій системі, – підкреслює Т. Парсонс, – всі твердження, що входять до неї, з одного боку, взаємопов'язані в тому відношенні, що кожне з них включає деякі наслідки, що стосуються інших тверджень, а, з іншого боку, система детермінована в тому відношенні, що кожний з цих наслідків знаходить своє висвітлення в інших утвердженнях тієї ж самої системи» [8, с. 128].

Отже, найбільш важливим показником зрілості і життєздатності соціальної науки взагалі та її структурних елементів зокрема є стан її систематичної теорії, яка складається з певного виду узагальноної концептуальної схеми, практично використаної в тій чи іншій соціальній галузі, а також включає різні види і ступені логічної інтеграції складових її елементів, і способи, за допомогою яких ця система дійсно може застосовуватися в емпіричному дослідженні. А емпіричні дослідження, між іншим, як указував Т. Парсонс, «якщо вони проводяться з розмахом і увагою та мають значення для фундаментальних проблем свого часу, прямо ведуть до загальної теорії, незалежно від наявності або відсутності методологічних намірів» [8, с. 213].

Будь-яке соціально-політичне, економічне або культурне явище може бути описано як певна система соціальної дії. Так, систему завжди можна членувати на частини або менші підсистеми. Якщо це членування або аналіз продовжувати достатньо довго, то врешті-решт можна отримати те, що називається елементарною дією, тобто найменшу одиницю системи дії, котра має сенс у рамках даної конкретної системи дій.

Т. Парсонс підкреслює, що «одиниця членування розглядається як «частина» явища в тому розумінні, коли її можна уявити такою, що існує ізольовано від інших частин. При цьому методологічно несуттєво, чи можна практично здійснити таку ізоляцію» [8, с. 280].

Хоча ця елементарна дія є кінцевою одиницею, що розуміється як підсистема дії, з точки зору теорії вона не являє собою нерозкладну сутність. Одиниця, в парсонівському розумінні, виявляється складовою з елементів дії. У повному вигляді одиниця дії включає в себе певне число конкрет-

них елементів, таких як конкретна мета, конкретні умови, конкретні засоби, одна або декілька норм, що керують вибором засобів для досягнення мети. Тому неможливо дати значущий опис дії без специфіки всіх цих чотирьох елементів.

У відношенні всіх елементів дії повинна передбачатися нормативна орієнтація, її телеологічний характер. Дія завжди повинна розумітися в контексті існування напруги між двома різними типами елементів: нормативними і ситуативними. Як процес, дія фактично є процесом зміни ситуативних елементів у напрямку відповідності нормам. Таким чином, умови повинні розглядатися на одному полюсі, цілі і нормативні правила – на іншому, а засоби і зусилля – в якості пов'язаних ланок між ними.

Крім того, в дії необхідна присутність тимчасового виміру. Дія є процесом, що відбувається в часі. Корелятом телеологічного характеру є тимчасова координата між нормативними і ненормативними елементами. Поняття цілі завжди включає відношення до майбутнього, до очікуваного стану справ, які не обов'язково настануть без втручання дійової особи (актора). У свідомості актора мета повинна виникнути одночасно з ситуацією і передувати вживанню засобів. Останнє в свою чергу повинно передувати результату. Ці відношення елементів один до одного можуть бути встановлені тільки в тимчасових термінах.

Оскільки соціальні системи врешті-решт складаються з людей, дії і системи дій різних індивідів в тій мірі, в якій вони взаємно орієнтовані між собою, складають соціальні стосунки. В тій мірі, в якій ця взаємодія систем дії індивідів є тривалою і регулярною, ці стосунки набувають певних, відносно постійних властивостей або дескриптивних аспектів. Один з них є структурним. Інший полягає у відносній перевазі, за веберівською термінологією, *Gemeinschaft* або *Gesellschaft*.

Слід мати на увазі, що необхідно спостерігати не всі дії учасників стосунків, не всі їх установки і т.д. Достатньо лише встановити для даної конкретної мети релевантний аспект цих стосунків. Для того, щоб по можливості полегшити такого роду спостереження, для кожного релевантного аспекту слід створити класифікацію типів на основі адекватних критеріїв, аби при дослідженні була можливість розташовувати спостереження в рамках концептуальної схеми. Тільки тоді, коли класифікація розроблена і перевірена, стає можливим обмежити спостереження невеликим числом ідентифікованих фактів. Однак об'єм спостережень, необхідний для ідентифікації, не може бути заданий апріорно, а залежить від характеру фактів і стану знань спостерігача в даній галузі. Але тенденція наукового прогресу полягає в послідовному зменшенні цього об'єму. Це відбувається двояко. По-перше, деякі факти можуть бути відкинуті як не релевантні. По-друге, можна встановити взаємозв'язки між релевантними фактами, тому виявлення одних фактів дозволить зробити висновок про існування інших без спеціальних зусиль для їх спостереження.

Таким чином, найважливішою функцією такої вторинної дескриптивної схеми, як система соціальних стосунків, є функція наукової економії, зменшення об'єму спостережень і верифікацій, необхідних для винесення адекватних суджень.

Друга функція – це такий спосіб опису фактів, який не дозволяв би довести розчленування одиниць до такої межі, коли зникають релевантні емерджентні властивості. У парсонівському розумінні термін «емерджентний» має значення «такий, що розуміється на загальних властивостях складних систем явищ, які емпірично визначаються в своїх приватних значеннях, і, як можна встановити за допомогою порівняльного аналізу, змінюються в своїх приватних параметрах незалежно від інших властивостей... Відмінність емерджентних властивостей від елементарних пов'язана тільки з тим, що при аналізі системи по одиницям, доведеному до певної межі, вони зникають і перестають бути такими, що спостерігаються. Існування й емпірична значущість емерджентних властивостей ... є ... мірою обмеженості системи. Ці властивості мають фундаментальне значення для системи дій» [8, с. 295].

Те, що схема стосунків вторинна по відношенню до дій, обґрунтовується наступними міркуваннями. Цілком можливо концептуально відокремити елементарні дії від соціального відношення, але абсолютно неможливо навіть концептуально ізолювати соціальне відношення від дій його учасників. Це є дескриптивним аспектом систем дій, нерозривно пов'язаних з великою кількістю індивідів та їх вчинків. Крім того, сама система особистості індивіда (це уявлення може не співпадати в даному контексті з психологічною концепцією особистості) – це ще одна вторинна дескриптивна схема дії. Це впорядкована система одиничних дій, об'єднаних загальною приналежністю до одного й того ж актора.

З іншого боку, коли мова йде про системи соціальної дії, що складаються з безлічі акторів, вони можуть бути описані як групи, тобто як більш крупний агрегат. Цей агрегат може розумітися як такий, що складається з індивідів, які виступають в якості одиниць. Індивід в цьому контексті стає членом групи. Безперечно, що групи в цьому розумінні також мають емерджентні властивості, які не виводяться з властивостей осіб, узятих у концептуальній ізоляції від їх членства в групі. Індивід є складовою одиницею групової структури. Тому групова схема в даному контексті також повинна розглядатися як вторинна по відношенню до схеми дій.

З точки зору аналізу за елементами кожна конкретна або концептуально ізолювана одиниця або частина являє собою специфічну комбінацію приватних значень одного або декількох аналітичних елементів. Кожен тип є постійним набором стосунків між цими значеннями. Зі свого боку, елемент є універсалія, приватними випадками якої можуть бути:

- певна аналітична одиниця, що взята в цілому;
- один або декілька фактів, що описують цю одиницю;
- вираження одного або декількох емерджентних властивостей складних комбінацій таких одиниць.

Будь-яка атомістична система, що розглядає тільки властивості, які виявили себе в елементарній дії або в будь-якій іншій одиниці, не здатна адекватним чином врахувати елементи останнього типу, тому по відношенню до складних соціальних систем вона є невизначеною.

Для того, щоб могла існувати стійка система соціальної дії, яка включає в себе безліч індивідів, повинна мати місце нормативна регуляція аспекту влади (тобто здійснення примусу іншими) у стосунках між індивідами всередині системи; іншими словами, повинен бути наявним розпорядчий порядок – політичні елементи дії. На основі емерджентних властивостей систем соціальної дії, що відсутні в елементарній одиниці дії, можна розпізнати три чітко визначені сфери таких властивостей – політичні, соціальні й економічні. Кожна з цих сфер асоціюється з групою емерджентних властивостей, які, з одного боку, зникають, коли система ділиться на одиниці аналізу, не властиві даному рівню складності, а з іншого боку, не можуть розумітися як єдино наявні, коли конструювання таких систем переходить за межі цього рівня складності.

Загальною ознакою, що соціальна система суспільства складається з різних соціальних інститутів, що входять до неї, які, в свою чергу, мають власну структуру. Інституціональна структура – це один із видів інтеграції дій індивідів, що входять до неї. Інтеграція функціонально необхідна для того, щоб система залишалася в стабільному стані і була здатна справлятися з внутрішніми конфліктами, які інакше можуть стати для неї роковими. Стійкість соціальної системи можлива тільки в тому випадку, коли в певних межах люди ведуть себе відповідним чином, у відповідний час і у відповідному місці. Т. Парсонс писав: «Інституціональна структура в дійсності є ні чим іншим, як доволі стабільним способом організації людської дійсності і мотиваційних факторів, на яких вона базується. Будь-які істотні зміни цих останніх або зв'язків між ними буде різко змінювати цю структуру» [8, с. 338].

Для того, щоб інституціональні моделі діяли, вони повинні бути підкріплені моральним почуттям більшої частини членів суспільства, а інтегрована (тобто добре спеціалізована) в це суспільство особистість повинна визнавати статус інших осіб у стратифікаційній системі, і в особливості – але ні в якому випадку не виключно – статус тих осіб, які стоять вище за неї.

Слід відзначити, що один із розповсюджених видів слабко інтегрованої структури – це структура, де символи визнання втрачають зв'язок з інституціонально схваленими досягненнями, в якій люди користуються визнанням незалежно від певних досягнень і, навпаки, маючи такі досягнення, не отримують визнання, які їм належать. У результаті такого недоліку інтеграції індивід потрапляє в конфліктну ситуацію. З одного боку, він потрапляє у конфлікт із самим собою. Він відчуває себе змушеним забезпечувати свої егоїстичні інтереси способами, які не сумісні зі стандартами поведінки, котрі виховані в ньому і настільки глибоко вкоренилися в його свідомості, що він не може їх повністю відкинути. З іншого боку, він постає перед об'єктивною дилемою. Наприклад, він може продовжувати жити у відповідності з тими стандартами, які він поціновує, але тоді він залишається без визнання і його символів; або він може погнатися за зовнішнім успіхом, але тільки ціною порушення своїх власних стандартів і стандартів тих людей, яких він більше всього поважає. Звичайно зов-

нішній і внутрішній конфлікт виникає одночасно, і по-справжньому безболісного виходу з такої ситуації немає. Внаслідок цього, розповсюджена форма психологічної реакції на таку конфліктну ситуацію – агресивність у переслідуванні особистих цілей і своїх егоїстичних інтересів взагалі. В контексті сформульованої мети нашої статті можна резюмувати, посилаючись на Т. Парсонса, що «багато проблем можуть бути плідотворно вивчені за умови співробітництва на теоретичному рівні різних соціальних дисциплін, ніж можна зробити, діючи всередині кожної з них в окремому випадку, як би добре не була розроблена для розв'язання певного кола проблем її теоретична схема» [8, с. 353].

Елементи цієї теорії істотним чином будуть сприяти підвищенню можливостей теоретичного соціально-політичного аналізу, тим самим удосконалювати методи дослідження структурних частин нашого суспільства, функціональне значення яких, у свою чергу, дозволить напрацювати більш сучасні інструменти впливу на соціально-політичні процеси в Україні.

Висновки і пропозиції. Таким чином, теорія соціальної дії і структурно-функціональний підхід, розроблені Талкотом Парсонсом, мають величезне наукове значення в питанні вивчення соціально-політичних структур та інститутів держави. У соціально-політичному аналізі на теоретичному рівні слід використовувати елементи парсонівського підходу в дослідженні соціальних динамічних систем. Проте складність полягає в тому, що Т. Парсонс її розробив для «рівноважних», стабільних систем, типу американського суспільства. Адаптація стабільна або знаходиться в стані рівноваги, якщо відношення між структурою і процесами, що протікають усередині неї, між нею й оточенням таке, що властивості і стосунки, які Т. Парсонс назвав структурою, виявляються незмінними.

По-іншому йдуть справи з українським суспільством і деякими пострадянськими державами (наприклад, Киргизстан, Молдавія, Азербайджан, Грузія). Таке суспільство можна назвати «розколотим суспільством», а процеси, що відбуваються в ньому, – протилежні стабільним і рівноважним. На мій погляд, розкол українського суспільства і дезінтеграція структурних елементів системи знаходиться у культурно-психологічній площині і проходить по ментально-ціннісному рубежу в дихотомії «індивідуалізм» – «колективізм». Така дихотомія в теорії Т. Парсонса, на жаль, не розглядається. Тому, бажано, удосконалюючи теорію соціальної дії, вносячи корективи в неї, які вимагаються часом, враховувати цю дихотомію, що природно, збагатить, у свою чергу, соціологію політики як науку.

Структурно-функціональний аналіз ефективний у розв'язанні проблем удосконалення системи політичної соціалізації, політичного виховання, влади, етно-національних, расових і релігійних питань. Тому, першочерговим завданням для наукових працівників у сфері соціально-політичного аналізу є осмислення і впровадження на теоретико-аналітичному рівні положень концепції структурно-функціонального аналізу з метою побудови ефективно діючої моделі соціально-політичної системи України.

Список літератури:

1. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение: Пер. с фр., и послесловие А.Б. Гофмана / Эмиль Дюркгейм. – М.: Канон, 1995. – 352 с.
2. Вебер М. Социология. Загальноісторичні аналізи. Політика: Пер. з нім. О. Погорілий / Макс Вебер. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
3. Волович В.І., Головченко Г.Т. Соціологія. – Х.: Видавничий будинок «Фактор», 2006. – 767 с.
4. Городяненко В.Г., Гілюн О.В., Демічева А.В., Легеза С.В., Липовська Н.А. Соціологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 560 с.
5. Жоль К.К. Соціологія. – К.: Либідь, 2005. – 440 с.
6. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія: Загальний курс: Підруч. – К.: Каравела, 2006. – 407 с.
7. Миллс Ч.Р. Социологическое воображение / Пер. с англ. О.А. Оберемко: Под общ. ред. с пред. А.С. Батыгина / Ч.Р. Миллс. – М.: Стратегия, 1998. – 264 с.
8. Парсонс Т. О структуре социального действия. – Изд. 2-е / Талкотт Парсонс. – М.: Академический проспект, 2002. – 880 с.
9. Парсонс Т. О социальных системах / Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского / Талкотт Парсонс. – М.: Академический Проспект, 2002. – 832 с.
10. Парето В. Трансформация демократии / Вильфредо Парето // Западно-европейская социология XIX – начало XX веков / Под ред. В.И. Добренкова. – М., 1996. – С. 155-156.
11. Сірій С.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
12. Смелзер Н. Социология: пер. с англ. / Н. Смелзер. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.
13. Соціологія / І.Д. Єрьоміна. – Суми: Довкілля, 2005. – 284 с.
14. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. Т. 1 / Под общ. ред. А.Н. Рубакина / Герберт Спенсер. – Спб.: Изд. Спб. Акцион Общ. печатного дела «Издатель», 1899. – 310 с.
15. Шубін С.П. Політичний маркетинговий аналіз: метод, теорія, практика: Монографія / С.П. Шубін. К.: Генеза, 2007. – 112 с.

Сталовєрова А.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

АМЕРИКАНСКИЙ СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ Т. ПАРСОНСА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Аннотация

Сделан анализ сущности парсоновской теории социального действия та ее внедрения в современные социологические исследования на теоретическом уровне. Охарактеризовано современное украинское общество и структурные элементы социальной системы. Цель – построение эффективно действующей модели социально-политической системы Украины. Выяснено, что социология политики, обогащенная фундаментальной теорией социального действия, есть эффективным инструментом исследования структуры и динамики современных украинских процессов.

Ключевые слова: концепция структурно-функционального анализа, теория социального действия, украинское общество, социология политики, социальная система.

Stalovierova A.V.

National University of Water and Environmental Engineering

T. PARSONS'S AMERICAN STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS AND ITS INFLUENCE ON SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN MODERN UKRAINE

Summary

The Parsons's theory essence is analyzed in aspect of social action and its implementation in current sociological exploration at the theoretical level. Modern Ukrainian society and the structural elements of the social system are characterized. The concept of structural-functional analysis is studied too. The goal is to build an effective model of socio-political system of Ukraine. It was found that the sociology of politics that is enriched by the fundamental theory of social action is an effective research tool for analyzing the structure and dynamics of modern Ukrainian processes.

Keywords: the concept of structural-functional analysis, theory of social action, Ukrainian society, sociology politics, social system.